

Afrikan terveysolot

Markku Hokkanen: *Quests for Health in Colonial Society. Scottish Missionaries and Medical Culture in the Northern Malawi Region, 1875–1930. Jyväskylä Studies in Humanities. Jyväskylä 2006. 519 s.*

■ Afrikan terveysolot nousivat historiantutkimuksen kohteeksi 1970-luvun lopulla, jolloin maanosaa siihen asti riivanneet terveysongelmat, kuten keltakuume, polio, isorokko ja treponemainfektiot olivat talttumassa ja uudet uhkat, ennen muuta HIV ja elintasosairaudet eivät olleet vielä nousseet kansanterveydellisiksi ongelmiksi. Gerald W. Hartwigin ja K. D. Pattersonin toimittama *Disease in African History* (Durham: Duke University Press 1978) oli ensimmäinen mittava yritys lähestyä maanosan terveysongelmia historiallisesta näkökulmasta.

Alkusysäyksenä imperialismin ja kolonialismin lääketieteen historialliselle tutkimukselle voidaan pitää Daniel Headrickin teosta *Tools of the Empire: Technology and European Imperialism in the Nineteenth Century* (Oxford University Press 1981), joka osoitti lääketieteen – ennen muuta uuden trooppisen lääketieteen – merkityksen siirtomaavaltioituksessa. Sittenkin historioitsijat ja historiallisesti suuntautuneet antropologit ovat laajentaneet tutkimusta yksittäis-

ten tautien ja niiden vaikutusten analyysistä siirtomaiden rooliin trooppisen lääketieteen kehityksessä, koloniaalisen lääketieteen syntyyn ja sen eri osa-alueisiin ja toimintamuotoihin sekä niiden yhteiskunnallisiin vaikutuksiin, afrikkalaisten omiin parannus- ja hoitomuotoihin, sekä eurooppalaisen ja afrikkalaisen lääkintä- ja hoitokulttuurien kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen.

Markku Hokkasen väitöskirja skotlantilaisen lähetyslääkäreiden vaiheista Pohjois-Malawissa asettuu selkeästi osaksi viimeksi mainittua kategoriaa. Alan kansainvälisesti tunnetuimpia edustajia ovat kenties Megan Vaughan ja Terence Ranger, joista ensin mainitun vaikutus ilmenee selvänä Hokkasenkin teoksessa. Brittiläinen, antropologisesti sävyttynyt tutkimusote on vahvasti läsnä, todennäköisesti peruina kirjoittajan omilta Edinburghin ajoilta.

Tutkimus edustaa kirjoittajan mukaan lääketieteen kulttuuri- ja sosiaalishistoriaa. Hokkasen tavoitteena ei ole kuvata terveysoloja ja tautiepidemioita moninaisine vaikutuksineen historiallisen objektiivisesti, vaan ymmärtää sairauden ja terveyden sosiaalisia ja kulttuurisia konstruktioita. Tutkimuskohteena on pluralistinen lääkintä- ja hoitokulttuuri, joka muovautuu useista erilaisista ja toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevista lääkintä- ja terapiajärjestelmistä. Näitä Hokkasen tutkimuksessa edustavat skotlantilaisten lähetyssaarnaajien mukanaan tuoma länsimainen lääketiede sekä paikalliset lääkintä-, parannus- ja hoitojärjestelmät useine ulot-

tuvuuksineen. Hokkanen pyrkii ymmärtämään, kuinka terveys ja sairaus sekä pluralistisen lääkintäkulttuurin synty muovasivat koloniaalista yhteiskuntaa Pohjois-Malawin alueella aina siirtomaakilpailun alusta aina kolonialismin kulta-ajan, 1930-luvun, puoliväliin saakka.

Tutkimuksen aihepiiri ja kysymyksenasettelu ovat paitsi äärimmäisen mielenkiintoisia, myös tärkeitä ja ennen kaikkea ajankohtaisia. HIV-pandemian aikakaudella erilaisten lääkintäjärjestelmien parantamisen kulttuurien tutkimus ja ymmärtäminen on tärkeää, erityisesti mitä tulee eri järjestelmien kohtaamiin ja niistä syntyviin jännitteisiin. Afrikassa nämä ovat elämän ja kuoleman kysymyksiä.

Hokkanen osoittaa aihepiirin monitahoisen ja joskus kenties turhankin teoreettisen tutkimusperinteen syvää tuntemusta. Hän ei tyydy pelkästään referoimaan ja siteeraamaan, vaan antaa tervetullutta kritiikkiä mm. joidenkin tutkijoiden tavasta antautua liiaksi valitsemiensa teoreettisten konstruktioiden vangiksi, jolloin on vaarana, että teoreettinen viitekehys ohjaa liiaksi tutkimusta historiallisten tosi-seikkojen sijaan. Taitavana historioitsijana Hokkanen ei sido omaa tutkimustaan liian tiukasti jäykkiin teoriarakennelmiin, vaan tyytyy lähinnä osoittamaan yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia oman työnsä ja aiemman tutkimuksen välillä.

Hokkanen on tutkimustansa varten perehtynyt laajalti ja monipuolisesti saatavilla olevaan lähdemateriaaliin. Lähdeaineiston rungon muodostaa

Skotlannin presbyterikirkon Livingstonia-lähetys Hankkeen asiakirja-aineisto, johon kuuluu julkista ja yksityistä kirjenvaihtoa, julkaistuja ja julkaisemattomia raportteja, pöytäkirjoja ja muuta asiakirja-aineistoa. Hokkanen on niin ikään perehtynyt Livingstonian keskeisten toimijoiden yksityiskokemuksiin. Siirtomaahallinnon tuottamaa asiakirjamateriaalia on mukana niukalti ja lähinnä maailmansotien väliseltä ajalta. Lisäksi Hokkanen on kerännyt pienehkön, 14 informantin haastatteluaineiston, sekä perehtynyt mittavaan määrään aiemmin julkaistua tutkimusta. Työtä arkistoissa ja kentällä on tehty sekä Iso-Britanniassa että Malawissa.

Laajan lähdeaineiston hyödyntäminen on monipuolista kautta koko tutkimuksen. Hokkanen nivoo saumattomasti yhteen asiakirja-aineiston ja tutkimuskirjallisuuden antamaa tietoa sujuvaksi kerroksiksi. Kielellisesti ja kirjoitusasultaan tutkimus on kauttaaltaan erinomainen. Myös layout on onnistunut – Jyväskylän yliopistopainon tuotoksesta voisi muutama muukin maamme yliopistopaino ottaa oppia.

Tutkimuksen lähestymistapa on systemaattis-kronologinen, jolloin jokaista teemaa käsitellään omana kokonaisuutenaan kronologisessa järjestyksessä. Lähestymistapa on perusteltu ja toimii varsin hyvin, mutta johtaa aika ajoin lievästi hajanaisuuteen eri teemojen vilistessä ohi ilman, että lukijalle välittyy selkeä kuva yksittäisten ilmiön ajallisesta kehityksestä ja muotoutumisesta.

Tutkimus alkaa vahvasti teoreettisella keskustelulla, joka asemoi ja ankkuroi Hokkanen oman työn osaksi tutkimuksen laajempaa kenttää. Hokkanen käy läpi kulttuurisesti latautuneita ja näin ollen ongelmallisia käsitteitä, sekä osoittaa sudenkuoppia joihin aiempi tutkimus on ajoittain langennut. Selvitys on tiivistään ja haastavuudestaan huolimatta sopivan mittainen, jolloin asiaan perehtymätönkin lukija jaksaa säilyttää mielenkiintonsa.

Tämän jälkeen Hokkanen siirtyy käsittelemään esikolonialisen Pohjois-Malawin yhteiskuntaa, terveysoloja ja siirtomaavalloitusta. Tässä luvussa, kuten paikoitellen myöhemminkin, ongelmaksi nousee käsitteiden ”terveys” ja ”kansanterveys” (*public health*) ymmärtäminen ja soveltaminen. Hokkanen, kuten koulukuntansa muutkin edustajat, pyrkii ymmärtämään terveyden ja kansanterveyden hyvin laaja-alaisesti ikään kuin terveyden tavoittelu olisi ollut kaiken toiminnan ensisijainen päämäärä, johon yhteisöt pyrkivät rituaalisten ja poliittisten johtajiensa välityksellä. Lähes kaikkien yhteisön rituaalisten toimintojen leimaaminen terveyttä palveleviksi uhkaa yksipuolistaa keskustelun esikolonialisten yhteisöjen luonteesta. Hedelmällisempää olisi kenties ollut Meredith McKittrickin¹ tavoin nähdä esikolonialisten yhteisöjen rituaalinen ja poliittinen toiminta pyrkimyksenä turvallisuuden maksimointiin, jossa terveys oli yksi – joskin hyvin oleellinen – tämän pyrkimyksen menestystä mitannut tekijä.

Hokkanen käyttää huomattavan sivumäärän skotlantilaisten lähetysaarnaajien maailmankuvan ja sielunmaiseman hahmottamiseen tuoden siten hienolla tavalla esiin näiden kristilliseen ja viktoriaaniseen moraaliin perustuvan tavan jäsentää todellisuutta. Tämä osa tutkimuksesta on tuiki tarpeellinen ja mielenkiintoinen, joskin sen sisältämän asian olisi voinut tiivistää 40 sivun sijaan puoleen tästä asian siitä kärsimättä.

Tämän jälkeen Hokkanen siirtyy kuvaamaan Livingstonian vaiheita ja kontakteja afrikkalaisten kanssa aina lähetysasemien perustamisesta ja lähetysaarnaajien mittavista terveysongelmista ensimmäisiin terapeutteihin kohtaamisiin ja vuorovaikutuksiin. Hän kuvaa lähetyslääkäreiden suhtautumista afrikkalaiseen parannuskulttuuriin, kristinuskon ja länsimaisen lääketieteen vaihteista sulautumista osaksi laajempaa alueellista parantamisen kulttuuria, sekä afrikkalaisen kirkon roolia ensi katsojalta vastakkaisten, mutta lopulta hyvinkin yhteneväisten parannusideologioiden yhteen sulauttamisessa.

Parhaimmillaan Hokkanen on kuvatessaan ensimmäisten lähetysaarnaajien kurjaa eloonjäämiskamppailua malariaa vastaan, analysoidessaan eri hoitomuotojen vaikutuksia lähetyslääkäreiden saamaan arvostukseen, kuvatessaan afrikkalaisia parannusmuotoja ja sairauden syy-seuraussuhteita,

1. Meredith McKittrick (2002) *To Dwell Secure: Generation, Christianity and Colonialism in Ovamboland*, Portsmouth NH: Heinemann.

analysoidessaan afrikkalaisten eri hoitomuotojen valintaan vaikuttaneita seikkoja, sekä osoittaessaan yhteneväisyyksiä afrikkalaisten ja eurooppalaisten, tässä tapauksessa lähetyslääkäreiden, moraalikäsitteissä ja niiden merkityksestä yksilön ja yhteisön terveyteen.

Johtuen valitusta tutkimuskohteesta ja saatavilla olevasta lähdeaineistosta tutkimuksen näkökulma on vahvasti eurooppalainen. Tapahtumia ja ilmiöitä lähestytään pääosin lähetystyöntekijöiden tuottamien kuvausten kautta, jolloin afrikkalaisten ääni jää kuulumatta. Tämä on yleinen ongelma Afrikan historian – ja erityisesti siirtomaa-ajan historian – tutkimuksessa, eikä sinänsä millään tavoin heikennä Hokkasen työn arvoa. Anglo-amerikkalaisessa tutkimuksessa jonkin aikaa muodissa ollut elävien informanttien käyttö suullisen perimätiedon lähteenä ei täysin poista tätä ongelmaa. Voidaan perustellusti kysyä, millaista lisäarvoa nykyajassa elävät informantit voivat (perimä)tietoineen antaa elämästä ja ihmisten ajattelutavoista yli sadan vuoden takaa? Hokkanen ei problematisoi haastatteluaineiston keruuseen, edustavuuteen ja sen käyttöön liittyviä kysymyksiä.

Otsikossa mainittu koloniaalinen yhteiskunta jää tutkimuksessa harmittavan vähälle kuvaukselle. Talouselämä ja sen muutos kolonialismin myötä, sekä tämän heijastuminen terveysoloihin, jää epäselväksi. Samoin afrikkalaisten yhteisöjen integroituminen koloniaaliseen yhteiskuntaan ja sen vaikutukset yhteisöjen sisäisiin valtarakenteisiin, talou-

teen ja työnjakoon jäävät niin ikään hieman hämäräksi. Vaikka tämä ei varsinaiseen tutkimustehtävään kuulukaan, pienimuotoinen analyysi kolonialismin piirteistä ja yhteiskunnan toiminnasta olisi ollut paikallaan. Myös pluralistisen lääkintäkulttuurin vaikutus siirtomaa-yhteiskunnan ja -kulttuurin muovaajana laajemmin jää vähälle huomiolle. Keskustelua olisi voinut myös nykyistä rohkeammin viedä yleisemmälle tasolle Keski-Afrikan kontekstissa, jolloin lukijalle olisi muodostunut kenties kokonaisvaltaisempi kuva Livingstonian lähetys Hankkeen roolista koloniaalisen yhteiskunnan ja paikallisen parannuskulttuurin muovaajana.

Huolimatta näistä muutamista vähäpätöisistä kriittisistä kommentteista on todettava, että Hokkasen tutkimus on kaiken kaikkiaan erinomaisen hieno ja tärkeä lisä Afrikan sosiaalishistorian ja lääketieteen kulttuurihistorian tutkimusperinteeseen. Se on asialleen omistautuneen historioitsijan hikeä ja istumalihaksia säästämättömän, henkistä kanttia kysyvän ja ajoittain jopa terveydelle vaarallisen uurastuksen tulos. Erinomaisesti kirjoitettuna, kansainvälisen vertailun kestäväenä tutkimuksena se on samalla sulka suomalaisen Afrikan tutkimuksen, ennen muuta Afrikan historian tutkimuksen, hattuun. Ala on viime vuosina osoittanut piristymisen merkkejä Suomessakin – trendi, jonka soisi jatkuvan myös tulevaisuudessa.

Jan Kubanen